

Милица В. Ђуковић*

Институт за књижевност и уметност
Београд

НАРАТИВНИ МОЗАИК ДРАГОСЛАВА
МИХАИЛОВИЋА

(Милица Кецојевић, *Поетика приповедања Драгослава
Михаиловића*. Београд: Албатрос плус,
2022, 382 стр.)

Проистекла из докторске дисертације „Типови приповедача и њихова функција у прози Драгослава Михаиловића”, одбрањене 8. јуна 2022. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, а публикована у едицији „Поетика максима” издавачке куће Албатрос плус, монографија *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* Милице Кецојевић представља опсежну, подробну, систематичну, поступно изведену, на свестраном и сувереном познавању целокупног опуса овог аутора, као и одговарајуће (предмету истраживања саобразне) књижевнотеоријске литературе, те друштвено-историјског и политичко-идеолошког оквира настанка и рецепције Михаиловићевих дела засновану наратолошку анализу уметничког (фикционалног) сегмента стваралаштва Драгослава Михаиловића, сачињеног од пет збирки приповедака и шест романа. Имајући у виду да за свако појединачно остварење Милица Кецојевић прецизно издваја, описује и тумачи хронотоп и његове функције, за саму монографију *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* може се приметити да има посве јединствен и пажње вредан статус у метафорички речено просторно-временским координатама савремене српске науке

* tiskicvet38@gmail.com

о књижевности. Наиме, поред докторске дисертације „Територијално раслојена лексика у књижевном делу Драгослава Михаиловића” Тање Танасковић (2018), која спада у домен лингвостилистике, битно је запазити да су, из области науке о књижевности, одбрањене две дисертације о Драгославу Михаиловићу, обе у окриљу исте институције (Филолошког факултета Универзитета у Београду) и под истим менторством (проф. др Радивоје Микић), при чему докторату Милете Аћимовића Ивкова *Проза Драгослава Михаиловића* (2018) тек предстоји монографско уобличење, док је докторат Милице Кецојевић објављен као монографија исте године када је и одбрањен, поставши, тиме, прва публикована монографија о Михаиловићу, проистекла из докторске дисертације. Ако се узме у обзир да је Драгослав Михаиловић (1930, Ћуприја–2023, Београд) један од истакнутијих и читанијих уметника друге половине XX и првих двеју деценија XXI века, писац који је унео поетичке иновације и извршио преврат у „речи, у осећању, у мишљењу” (пре свега у опредељењу за нови тип књижевних јунака, нову врсту језичког идиома, нову и особену приповедну стратегију), али и писац чије је трауматично егзистенцијално (голооточко) искуство (пред)одредило уметничку стратегију и (по)етичко опредељење (неуморно и посвећено инсистирање на култури памћења и увођењу табу-тема – Информбиороа и Голог отока – у властита фикционална и нефикционална остварења), односно добитник двадесетак престижних књижевних награда, монографија *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* Милице Кецојевић, како по замашном обиму (близу четири стотине страница великог, уџбеничког формата), тако и по интерпретативним донетима, указује се као дуго очекивана, неопходна, за (универзитетску) наставну праксу изузетно корисна, а за теорију и историју српске књижевности драгоцен и незаобилазна научна публикација.

Поред јасно омеђеног корпуса грађе која се интерпретира (искључиво фикционалног, прозног сегмента Михаиловићевог опуса), за монографију *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* карактеристична је методолошка конзистентност – стабилност херменеутичке оптике огледа се у опредељењу за наратолошку анализу прозе Драгослава Михаиловића, док се функционално комбиновање теоријских поставки руских формалиста са концепцијама чији су творци и заступници Ф. Штанцл, К. Хамбургер, Д. Кон, В. Бут, Б. Успенски, Р. Барт, Ц. Тодоров, Ж. Женет, М. Бал, С. Четмен, Ц. Принс, Х. П. Абот и Ш. Римон-Кенан доима као подесна стратегија расветљавања свих чинилаца наративне структуре Михаиловићевих текстова. Уоквирена „Уводом” и „Закључком”, у којима је стваралаштво Драгослава Михаиловића ситуирано у књижевноисторијски и друштво-

но-политички контекст, уз преглед релевантних књижевнокритичких судова изрицаних поводом романâ и збирки приповедака овог писца, као и анализу новог типа књижевног јунака за који се Михаиловић одлучио (у питању су углавном „мали”, „обични”, анонимни јунаци „који припадају различитим географским и социјалним срединама, неретко са саме територијално-друштвено-културне маргине”), проблематике језика (сложеног односа између граматичке норме и дијалекатских/жаргонских одступања), темпоралног опсега који Михаиловићева проза обухвата (у питању је немали временски распон од предратног, ратног, поратног до савременог доба), односно повлашћеног простора (родна Ћуприја, Цариградски друм, Главна, Сремска и Његошева улица, реке Морава и Раваница, рудничко насеље Сење, односно Поморавље са околином, уз ареалне екскурсе попут Скопља, Билеће, Сурдулице, Фрушке горе, Голника, Крима, Загреба и Београда), средишња поглавља „Типологија приповедача”, „Приповедање у првом лицу” (са потпоглављима „Техника сказа” и „Стандарднојезичко приповедање у првом лицу”) и „Приповедање у трећем лицу”, мозаички компонована (састављена од неколиких, графички и нумерички јасно раздвојених одсечака), представљају тежишта ове монографије, будући да су у њима подробно протумачени наративни нивои, типологија приповедних инстанци, фокализација и обиље приповедних поступака које је Михаиловић варирао и комбиновао, вешто градећи комплексан, обиман, естетски вредан, упечатљив и самосвојан поетички систем.

Милица Кецојевић, најпре, врши поделу књижевних дела Драгослава Михаиловића на она која су исприповедана у првом лицу и она исприповедана у граматичком трећем лицу, што постаје тематски и композициони стожер монографије у целости. Ауторка затим приступа разлучивању типова приповедача, служећи се превасходно концепцијом израелске теоретичарке Шломит Римон-Кенан (изнетом у студији *Наративна проза*) о четири критеријума, у која спадају наративни ниво којем приповедач припада, степен приповедачевог учешћа у причи коју преноси, степен уочљивости приповедача и његове улоге, и поузданост приповедача. Типологија приповедача, наратора, фокализатора, дистинкција између приповедања и фокализације, односно аспекта „гласа” и аспекта „начина” приповедног текста, класификовање приповедања према степену приповедачеве упућености у збивања, разврставање приповедача према присуству у причи, разликовање стварног аутора и стварног читаоца спрам имплицитног аутора и имплицитног читаоца, типологија наративних ситуација, регистровање варијететних померања на временској оси, као и функција приповедачевог гласа, представљају методолошке инструменте којима је

Милица Кецојевић расветлила укупну поетику приповедања Драгослава Михаиловића.

Анализирајући (псеудо)монолошку наративну технику (технику сказа), заступљену у приповеткама „Путник”, „Лилика”, „Богиње” (збирка *Фреде, лаку ноћ*), „Барабе, коњи и гегуле” (збирка *Ухвати звезду падалицу*), односно у романима *Кад су цветале тикве*, *Петријин венац* и *Чизмаши*, ауторка је пажњу посветила типу наратора и наратера, ритму приповедања, временским искорацима (пролепсама и аналепсама), наративним нивоима, питању језика (модусима његове употребе и разноликим функцијама), да би, детаљном наратолошком интерпретацијом пружила доказе у прилог тврдње Роберта Ходела који је Михаиловића видео као „најпознатијег сказ-аутора јужнословенских књижевности”. Такође, иако је монографија Милице Кецојевић заснована на наратологији, ауторка не занемарује тематско-мотивску анализу Михаиловићевих дела, па се, тако, битним показује издвајање многобројних лајтмотива. Ауторка монографије *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* херменеутичку пажњу усредсређује на мотиве незаслужене, посебно дечје патње; мајчинства; искорењености и(ли) дошљаштва; руку (њиховог удела у суптилном наговештају натприродног дара јунакиње или пак јунакове чежње за домовином која се пореди са осећајем празнине након ампутације руке); пти(чи)це – скопчаног поглавито са смрћу и душом; пса – такође обележеног хтонском симболиком; свиње као везе са блатом, сиромаштвом и специфичним менталитетом; болести и окончања егзистенције (са посебно фреквентним мотивом туберкулозе); пролазности; страдалничког, логорашког искуства (литерарне транспозиције стравичне тортуре и злочина чињених на Голом отоку и Светом Гргуру); и смрти као доминанте фикционалног света Драгослава Михаиловића. Поред низа лајтмотива, Милица Кецојевић пажњу обраћа и на парове јунака и њихове сложене, махом амбивалентне релације (овде се посебно издвајају парови отац: син, и целат, мучитељ, злотвор: жртва, патник, страдалник). Важно је приметити да ови јунаци никад нису једнозначни, већ, напротив, Кецојевићева, позивајући се на увиде Петра Цацића, показује како се Михаиловић труди да и у најмонструознијој личности пронађе „дршћући жижак” и зрно „неусахле људскости”, демонстрирајући, притом, умешност у поступку психолошке карактеризације јунака. Исто тако, ауторка не пропушта прилику да упути на литерарне узор Драгослава Михаиловића, и интертекстуалне релације Михаиловићеве прозе са стваралаштвом претходника, пре свега Борисава Станковића (*Божји људи* и Михаиловићеви социјално скрајнути појединци), Иве Андрића (*Проклета авлија* и лик Карађоза

задобијају пандан у логорашком тематском комплексу Михаиловићеве прозе) и Радоја Домановића (приповетка „Свети Петар спасава Србе” из збирке *Јалова јесен* за подтекст има Домановићеву причу „Краљевић Марко по други пут међу Србима”).

Поред сказ технике (везане за одступање од језичког стандарда) и стандарднојезичког приповедања у првом лицу (који доминира у венцу приповедака *Лов на стенице*), Милица Кецојевић детаљно анализира дела Драгослава Михаиловића исприповедана у трећем лицу, тзв. објективним или бихевиористичким начином приповедања (приповетке из збирки *Фреде, лаку ноћ, Ухвати звезду падалицу, Преживљавање*, романе *Злотвори* и *Треће пролеће*), где, позивајући се на поставке Дорит Кон, разлучује психонарацију, цитирани монолог и приповедани монолог, у циљу предочавања суптилне измене приповедних поступака, наратора и фокализатора, те употпуњавања и теоријске аргументације увреженог става о Драгославу Михаиловићу као мајстору приповедача.

Иако је о Драгославу Михаиловићу опширно и из различитих методолошких аспеката писано, приметно је да су деведесете године „далеко најслабије проучен период његовог рада”, како је закључио Бранко Илић, стога се у предузетом подухвату исцрпног тумачења приповедних стратегија, тема и јунака Михаиловићевих остварења из наведеног доба препознаје незанемарљив допринос монографије Милице Кецојевић. Такође, управо ће се ова ауторка позабавити скрајнутим, недовољно запаженим одликама прозе Драгослава Михаиловића, попут хумора (премда тематизује ужасе, злочине, патњу и страдања, у Михаиловићевој прози провејава хумор, од ведрога смеха до црног хумора, ироније и сарказма) или пак дескриптивних пасажа. Исто тако, Милица Кецојевић примећује да у опусу Драгослава Михаиловића постоје два типа текстова – један у којем преовлађују миметичка/реалистичка својства, због чега је аутор *Тикава* убрајан у представнике (и зачетнике) прозе новог стила, и други заснован на алегоријско-симболичним и фантастичним елементима, као што се, мимо очекивања која усмерава изабрани тип јунака, у прози Драгослава Михаиловића појављује и метапоетички слој, оличен у теми писања, литерарног стварања (приповетка „Лепо писање”). Важно је, у овој монографији, и указивање на манир Драгослава Михаиловића да исти јунаци буду заступљени у више различитих дела (Немац Карл Верлогер појављује се у приповеци „Богиње” и романима *Петријин венац* и *Злотвори*, Живојин Станимировић, алијас Жика Курјак присутан је у приповеци „Барабе, коњи и гегуле” и романима *Петријин венац* и *Чизмаши*, мајор Милорад Чича Миљковић у приповеци „О томе како је остала флека” и

роману *Чизмаши*, као што се и голооточанин Миша Пифат јавља у приповеткама „Руководилац радова”, „Чизмаш у кицошском оделу”, „Тромоторац из Железника” и роману *Злотвори*), односно да романе изводи из приповедака (роман *Чизмаши* настао је из приповетке „О томе како је остала флека”, док је дорадом и проширењем приповетке „Треће пролеће Свете Петронијевића” уобличен роман *Треће пролеће*, као што су у два поглавља романа *Гори Морава* унете приповетке „Ујка Драги седи под јабуком” и „Чија то душа овуда тумара”, познате из збирке *Ухвати звезду падалицу*).

Најпосле, пишући о збирци *Јалова јесен* (2000), Милица Кецојевић приметила је како „приповедач све време, а са њим заједно и пажљиви читалац, склапа ‘коцкице’ наративног мозаика док прикупља и усваја информације о страдалницима са различитих, сасвим особених тачака гледишта људи које сусреће”. Аналогно овој тврдњи, може се запазити како ауторка монографије *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* а са њом заједно и пажљиви читаоци, склапају „коцкице” наративног мозаика, док прикупљају и усвајају информације о приповедним поступцима, наративним нивоима, типовима приповедача, инстанцама фокализације, што резултира изнијансиранијим и битно продубљеним разумевањем прозе Драгослава Михаиловића. Такође, када тумачи роман *Злотвори* (1997), Милица Кецојевић запажа како је Михаиловић своје дело мозаички организовао „па отуда захтева компетентног и посвећеног читаоца, кадрог да прикупља наративне информације расуте дуж текста, и да постепено склапа наративне фрагменте у причу као што би састављао коцкице мозаика...”, а истовремено, у слојевитој и мозаички конципираној монографији *Поетика приповедања Драгослава Михаиловића* неопходно је прикупљати информације (закључке минуциозних теоријских анализа) дуж текста, при чему се, у процесу читања, интерпретативни фрагменти спајају у целовиту „причу” – причу о фрагментар(изова)ном књижевноисторијском и културноисторијском искуству XX и XXI века, причу о страдањима, патњи и смрти, али и двоструком „дршћућем жишку” – жишку неутуљене и неумољиво постојане људскости која опстаје упркос угрожености, али и жишку преданог бављења науком о књижевности и опусом Драгослава Михаиловића, што егземплярно репрезентује монографија Милице Кецојевић, жишку чији је циљ да изнађе, сачува и преда, властитим средствима – причом, причањем и метапоетичким промишљањем смисла приповедања – наук о ономе што књижевност јесте (упркос свету у којем настаје), што је била и што ће бити – *зрно неусахле људскости*.